

УДК 343.98

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ АВТОРСЬКИХ ТА СУМІЖНИХ ПРАВ

HISTORICAL BACKGROUND PROSECUTION FOR CRIMES RELATED TO INFRINGEMENTS OF COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS

Гангур Н.В.,

аспірант кафедри кримінального процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ

Досліджено історичні аспекти розвитку інституту права інтелектуальної власності за часів перебування України в складі СРСР та в новітній період. Проаналізовано процес нормативно-правового закріплення охорони авторського права й суміжних прав. На основі проведеного дослідження запропоновано шляхи вирішення порушеної проблеми.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, охорона авторського права та суміжних прав, кримінальна відповідальність, розслідування.

Исследованы исторические аспекты развития института интеллектуальной собственности во время пребывания Украины в составе СССР и в новейший период. Проанализирован процесс нормативно-правового закрепления охраны авторского права и смежных прав. На основе проведенного исследования предложены пути решения затронутой проблемы.

Ключевые слова: авторское право, смежные права, охрана авторского права и смежных прав, уголовная ответственность, расследования.

Studied historical aspects of intellectual property rights institute in the days of stay in Ukraine and the USSR in the recent period. The process of securing legal protection of copyright and related rights. Based on the study the ways of solving the problems raised.

Key words: copyright, related rights, protection of copyright and related rights, criminal liability investigation.

Постановка проблеми. Сферою застосування авторського права є права творчих працівників на результати їх праці. Це продиктовано необхідністю стимулювати процес творчої діяльності й довести її результати до максимально широкого кола осіб. Законодавство у сфері охорони авторських прав охоплює різні види творчого процесу, передусім ті з них, які так чи інакше пов'язані із засобами масової інформації – пресою, радіомовленням і телебаченням, кінематографом, електронними інформаційними системами. Відповідно до Конституції України, що гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової й технічної творчості, Україна поступово створює механіз-

ми захисту авторських прав, прав промислової власності, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Необхідність правового регулювання інтелектуальної власності не викликає жодних сумнівів. Це пов'язано насамперед із тим, що інтелектуальна творчість набуває на сучасному етапі світового розвитку все більшого значення. Об'єкти інтелектуального права є невід'ємною частиною однієї з найбільш великих галузей промисловості, що здійснює випуск книг, кінофільмів, примірників програмного забезпечення, комп'ютерних ігор, аудіо- і відеозаписів тощо. Стабільність та однаковість регулювання

цих відносин досягається саме за допомогою правових засобів. Розвиток цілих галузей національної промисловості та сфери надання послуг неможливий без забезпечення інтересів авторів і власників прав інтелектуальної власності.

З огляду на те, що Україна проголосила одним зі стратегічних напрямів зовнішньоекономічної політики інтеграцію до ЄС, сучасне прискорення адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері інтелектуальної власності набуває особливого значення у зв'язку з виконанням міжнародних зобов'язань України. Вказані обставини визначають актуальність і необхідність дослідження питань захисту права інтелектуальної власності, одним із напрямів якого є його історичне дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Окремі аспекти розкриття й розслідування порушення прав інтелектуальної власності досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями на монографічному рівні, зокрема Г.К. Авдєвою («Проблеми судово-експертного дослідження контрафактної аудіовізуальної продукції»), В.О. Галановим («Взаємодія органів досудового слідства і дізнання в ході розслідування порушень авторських прав»), І.М. Горбаньовим («Особливості методики розслідування порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм»), Р.О. Денисовою («Право інтелектуальної власності на твір науки»), З.О. Ібрагімовою («Розслідування злочинів у сфері обігу контрафактної продукції»), І.Р. Куриліним («Використання спеціальних знань під час розслідування порушень прав інтелектуальної власності»), Є.В. Моторіною («Початковий етап розслідування порушень авторських і суміжних прав в аудіовізуальній сфері»), О.О. Підпригорою («Проблеми правового регулювання інтелектуальної власності за законодавством України»), О.В. Таран («Методика розслідування порушення авторських та суміжних прав»), Р.Б. Хаметовим («Розслідування злочинних порушень авторських прав»), Н.Є. Яркіною («Суміжні права в авторському праві») та іншими.

Мета статті. Необхідність дослідження авторського права й суміжних прав останнім часом набуває все більшої актуальності. Не варто забувати, що законодавство у сфері авторського права й суміжних прав є одним із найбільш мобільних інститутів і змінюється в міру виникнення будь-яких економічних потреб. У статті ставимо за мету дослідити еволюцію правових норм, пов'язаних із регулюванням відносин у сфері авторських та суміжних прав у XX – XXI ст.

Виклад основного матеріалу. Розгляд питання захисту інтелектуальної власності розпочнемо з дореволюційного часу перебування України в складі Радянського Союзу (до 1917 р.). У цей період у законодавстві європейських держав починають з'являтися нормативні акти, присвячені охороні авторських прав, а також відбувається прийняття перших міжнародних документів, які на міждержавному рівні намагаються уніфікувати правове регулювання авторських правовідносин.

В Україні, яка входила до складу Російської імперії, становлення й розвиток авторського права дещо відрізнявся порівняно з історією авторського права західно-європейських країн. Так, перші закони, які регулювали авторські відносини, були прийняті лише в другій чверті XIX ст. Це викликано тим, що в силу історичних причин книговидавнича справа в Російській імперії аж до кінця XVIII ст. вважалася державною монополією. Перший дозвіл на відкриття приватної друкарні було видано тільки в 1771 р. одночасно з введенням цензури на іноземну літературу [1, с. 33].

З 1887 р. всі норми авторського права були об'єднані в Зводі законів Російської імперії. «Положення про авторське право» від 20 березня 1911 р. містило основні поняття авторського права: охоронювані об'єкти, термін дії авторського права, питання правонаступництва, мож-

ливі порушення авторських прав і способи захисту тощо. Окремі глави були присвячені охороні авторських прав на літературні, музичні, драматичні, художні, фотографічні твори [2, с. 9].

Кримінальна відповідальність за порушення авторського права в Австро-Угорській і Російській імперіях, до складу яких входили українські землі, була запроваджена в XIX ст. Законодавство цих держав, а також Польщі, у складі якої перебувала Західна Україна в першій половині XX ст., визнавало злочином порушення права авторства та виключних прав суб'єкта авторського права. Скасування інституту авторського права після Жовтневої революції та пізніше його відновлення в Українській РСР в обмежених обсягах зумовили пониження ролі кримінально-правової охорони цього різновиду права інтелектуальної власності.

У післяреволюційний і радянський період України відбулося поступове закріплення й розширення охорони авторських прав, регулювання яких здійснювалося на рівні декретів і постанов Рад народних комісарів (РНК), виданими в 1925 р. (Декрет РНК від 30 січня 1925 р. «Про основи авторського права») і 1928 р. (Декрет РНК від 16 травня 1928 р. «Основи авторського права Союзу РСР»), а також постановами РНК союзних республік. За всіма авторами визнавалося виключне право на створені ними твори. Таке право, згідно із законом 1925 р., мало силу протягом 25 років із моменту першого видання або першого публічного виконання твору, а з 1928 р. термін дії авторського права став довічним. Використання творів допускалося тільки на основі договорів з авторами, умови яких детально регулювалися законом [2, с. 10].

У 1963 р. було прийнято новий ЦК СРСР та, відповідно, ЦК УРСР, четвертий розділ (ст. ст. 475–513) якого було присвячено правовому регулюванню авторських правовідносин. Однак положень, які регулювали суміжні права, у цьому нормативному джерелі закріплено ще не було. Стаття 497 ЦК СРСР передбачала такі форми захисту прав авторів, як право вимагати поновлення порушених прав, заборона випуску твору у світ або припинення його розповсюдження, а також відшкодування збитків [3].

Після приєднання СРСР у 1973 р. до Всесвітньої конвенції про авторське право в Основи цивільного законодавства СРСР і цивільні кодекси союзних республік були введені нові норми, які дещо розширили права авторів. Зокрема, авторське право стало діяти протягом всього життя автора й 25 років після його смерті.

Щодо сучасного періоду (із початку 90-х рр. XX ст. до теперішнього часу), то прийняття Закону України «Про авторське право та суміжні права» ознаменувало нову віху в історії становлення авторських і суміжних прав. Уперше на законодавчому рівні суміжна права були врегульовані на рівні закону.

На відміну від авторського права історія суміжних прав є вельми нетривалою й має суперечливий характер. Пояснюється це, з одного боку, тим, що комп'ютеризація є досягненням кінця XX ст., а з іншого – неоднозначністю підходів до вирішення проблем у розглянутій сфері.

Винахід різних форм запису, фіксації та передачі звукової й відеоінформації, розвиток радіо, кіно, телебачення зробили можливим не тільки записування й відтворювання, а й репродукування записів у величезній кількості. Твори літератури й мистецтва, обмежені в часі виконання музичних творів безпосередньо перед публікою, стали доступними практично необмеженій аудиторії. Проте це викликало й певні негативні наслідки. Можливість швидкого розповсюдження фонограм і зображень, записаних на аудіо-, відеоплівках, компакт-дисках, і доступність сучасних пристроїв запису зумовили індустрію «піратського» виготовлення записів, що стало серйозною проблемою в усьому світі [4, с. 34].

Права виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення стали визнаватися на міжнародному рівні тільки

з 1961 р., коли була прийнята Римська конвенція з охорони виконавців, виробників фонограм та організацій мовлення. Понад 60 держав прийняли законодавство з питань, що розглядалися Конвенцією. Проте радянське законодавство не містило навіть згадки про суміжні права виконавців і виробників фонограм. Це означало, що будь-які виконання, фонограми виявлялися по суті суспільним надбанням і могли бути вільно використані будь-якою особою, будь-якою організацією. Своєю непослідовністю й консерватизмом радянська правова система створила умови для процвітання піратства, передусім у сфері суміжних прав.

Із часом країни СНД опинилися в складному стані, оскільки піратство інтелектуальної власності поширилося й на твори науки, літератури, мистецтва та стало завдавати значної шкоди національній економіці.

На міжнародному рівні питання про можливість і доцільність правової охорони програмного забезпечення для електронних обчислювальних машин (далі – ЕОМ) уперше було розглянуто в 1971 р. Консультативною групою урядових експертів Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Було прийнято рішення щодо розробки норм спеціальної охорони програмного забезпечення користуватися можливостями, які надає національне законодавство.

Спори, що виникали з приводу охорони авторських прав у сфері програмного забезпечення, у 60-х рр. минулого століття регулювала Державна науково-технічна експертиза, куди входила контрольна рада науково-технічної експертизи, уповноважена видавати авторські свідоцтва. Цікаво, що на той момент в СРСР захист програм для ЕОМ здійснювався на основі патентного законодавства.

Уперше на законодавчому рівні статус програмного забезпечення був закріплений у Роз'ясненнях Державного комітету Ради Міністрів СРСР у справах винаходів і відкриттів від 13 листопада 1975 р. № 4, яким узаконювався захист програм для ЕОМ винахідницьким правом.

Переломним моментом у проблемі охорони авторських прав у сфері програмного забезпечення в СРСР можна вважати 1984 р., коли було прийнято Постанову Державного комітету з науки і технологій, на підставі якої програми ЕОМ прирівнюються до об'єктів нової техніки. Це нововведення дозволяло розробникам програмного забезпечення отримувати грошову винагороду до шести окладів на рік. Саме в цій постанові вперше офіційно визначено поняття «програмний продукт», яке згодом було включено в ГОСТ 28806-90 «Якість програмних засобів».

Загалом треба констатувати, що перехід України до приватної власності та ринкової економіки з об'єктивного необхідністю потребував реформування в цьому ж напрямку правової бази тих суспільних відносин, які були пов'язані з охороною й використанням результатів інтелектуальної діяльності.

Колишнє українське законодавство у сфері захисту авторських і суміжних прав за часів СРСР характеризувалося декількома колізійними моментами: а) відсутністю спеціальних законів про охорону інтелектуальної власності та правового регулювання вказаних правовідносин. Єдиним винятком були норми авторського права, які були зосереджені в особливому розділі Цивільного кодексу УРСР; б) недостатнім рівнем правового забезпечення охорони прав як безпосередніх творців творчих досягнень, так і тих осіб, які набували права на їх використання; в) широким втручанням держави у взаємини авторів творчих досягнень і їх користувачів (існування так званих типових авторських договорів, що мали для сторін нормативний характер; суворо регламентація ставок авторської винагороди тощо).

На авторському й винахідницькому праві України до 1991 р. лежав тоталітарний відбиток ідеології, що, зокрема, виражалося в закріпленні законом можливості широкого використання творчих досягнень в інтересах держави й суспільства без врахування інтересів автора твору. Наприклад, авторське законодавство містило істотні ви-

лучення зі сфери виняткових авторських прав, зокрема дозволяло вільно використовувати випущені у світ твори в кіно, на радіо, телебаченні тощо. І авторське, і виборче право допускало примусовий викуп суб'єктивних прав на творчі досягнення у власників таких прав, можливість видачі примусових дозволів на їх використання тощо.

Цілком логічно, що за суспільно-небезпечні посягання на права й законні інтереси творців об'єктів інтелектуальної власності передбачена кримінальна відповідальність. Поняття злочину, який зазіхав на авторські та суміжні права в теорії кримінального права з'явилося як відображення соціальної реальності взаємодії держави та його окремих громадян із приводу їх творчої діяльності, увібравши в себе попередній світовий і вітчизняний досвід.

Незважаючи на певні складнощі, пов'язані з практикою застосування норм, у цілому створена правова конструкція відповідала вимогам свого часу, але виявилася абсолютно непридатною для роботи в умовах ринкової економіки. Будучи сконструйовані як бланкетні, диспозиції ст. 136 «Порушення авторських прав» та ст. 137 «Порушення винахідницьких прав» КК УРСР повністю спиралася на цивільно-правові положення авторського й винахідницького права, які характеризувалися низкою прогалин і колізійних моментів.

Суттєвим кроком для вирішення проблем у цій сфері стало прийняття 5 квітня 2001 р. нового Кримінального кодексу України. Кримінально-правову охорону прав інтелектуальної власності в чинному КК України здійснюють ст. ст. 176, 177, 229. Однак питання кримінального переслідування за вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із захистом прав інтелектуальної власності, залишається складним та актуальним для циклу кримінальних наук України.

У XIX ст. проблема захисту інтелектуальної власності в Україні набуває все більшої актуальності. Це пояснюється не тільки міжнародним резонансом, який отримав факт виходу України до світових «лідерів» за масштабами виробництва й реалізації контрафактної продукції, а й усвідомленням значення інтелектуальної власності в міжнародних торгово-економічних зв'язках.

У зв'язку з безперервним розвитком техніки на ринку постійно з'являються нові продукти-носії інформації, випуск і розповсюдження яких тією чи іншою мірою зачіпали питання авторства на конкретні об'єкти. Їх масова затребуваність споживачами й досі приносить значний дохід, що у свою чергу породжує проникнення в цей бізнес кримінальних структур. Суспільна небезпека злочинів в аудіовізуальній сфері підвищується за рахунок транснаціонального характеру їх вчинення. Неприборканий ріст нових технологій ставить перед міжнародною системою авторського права значну кількість нових проблем.

Згідно з даними Міжнародного альянсу інтелектуальної власності (International Intellectual Property Alliance, ІПА) Україна є номінальною столицею піратства, раєм для неавторизованої комп'ютерної техніки та базою для її розповсюдження в країнах Єврозони [5]. Іншим непрямим проявом суспільної небезпеки аналізованих злочинів є формування в цьому середовищі організованої злочинності. Висока прибутковість і практично безкарність (у вивчених нами кримінальних провадженнях цієї категорії в жодному не був винесений вирок із реальним відбуванням покарання) залучають організований кримінал.

Забезпечення належного рівня захисту інтелектуальної власності є гарантом дотримання Україною міжнародних зобов'язань. У цій ситуації необхідний більш високий рівень підвищення ефективності організації діяльності органів внутрішніх справ із розкриття й розслідування розглянутого виду злочинів, широке використання в зазначеній діяльності криміналістичних засобів і методів.

Висновки. Аналіз новітнього міжнародного й українського законодавства спонукає до висновку, що чинні нор-

мативно-правові акти містять опис значної кількості видів, форм, засобів і способів захисту порушених авторських і суміжних прав. Із метою забезпечення належного правового захисту законодавцем були мобілізовані всі відомі правові інструменти: договірне право, засоби охорони ноу-хау, товарні знаки, патентне право, законодавство про припинення недобросовісної конкуренції, законодавство про авторське право, кримінальне право тощо. Поступово з'ясовується придатність кожного з них служити окресленій меті.

Таким чином, історико-правовий аналіз боротьби зі злочинністю, що порушує авторські й суміжні права, за-

свідчив низку труднощів нормотворчого й організаційного характеру. За період існування незалежної України була створена досить широка законодавча база у сфері регулювання відносин із використання об'єктів інтелектуальної власності, проте механізм захисту авторських і суміжних прав не завжди спрацьовує. На жаль, вжиті заходи щодо кримінально-правової охорони інтелектуальної власності ще не мають системного, цілеспрямованого, загального наступального характеру, невідворотність покарання досі не забезпечується належним чином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : [учебник] / А.П. Сергеев. – М. : ПБОЮЛ. – 752 с.
2. Свечникова И.В. Авторское право / И.В. Свечникова. – М. : Дашков и Ко, 2009. – 208 с.
3. Цивільний кодекс УРСР від 18 липня 1963 р. № 1540-VI (втратив чинність) // Відомості ВР УРСР. – 1963. – № 51. – Ст. 731.
4. Інтелектуальна власність в Україні: правові засади та практика : у 4 т. / за заг. ред. О.Д. Святоцького. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 1999– . – Т. 2 : Авторське право і суміжні права / [С.О. Довгий, В.С. Дроб'язко, В.О. Жаров та ін.] ; за ред. Г.І. Миронюка, В.С. Дроб'язка. – 1999. – 460 с.
5. Міжнародне дослідження: Україна є номінальною столицею піратства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zik.ua/news/2013/02/22/395186.
6. Зеленецкий В.С. Проблемы борьбы с «теневой наукой» в современном правоведении Украины : [монография] / В.С. Зеленецкий. – Х. : Издательство «ФИНН», 2011. – 304 с.